

TEMPORALNOST HUMANITARNE SKRBI: POLITIKE UPRAVLJANJA VREMENOM U REŽIMU MIGRACIJA

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 1. 7. 2023.
Prihvaćeno: 3. 10. 2023.
DOI: 10.15176/vol60no214
UDK 341
314

ROMANA POZNIAK

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Praksama i politikama humanitarne skrbi u okviru aktualnog režima migracija u Hrvatskoj, ali i u širem kontekstu europske (semi)periferije, ovaj rad pristupa kroz analitičku prizmu koncepta temporalnosti. Pritom se fokusira na individualnu i iskustvenu razinu humanitarnoga rada, ali i na šire shvaćen proces humanitarizacije skrbi i s njim povezane transformacije uloge i položaja humanitarnih organizacija. Uzimajući u obzir autoričino višegodišnje iskustvo istraživanja humanitarnoga rada i nevladinih organizacija angažiranih na pružanju pomoći izbjeglicama / tražiteljima azila / osobama u pokretu, članak pokazuje različite načine na koje temporalni aspekti humanitarnoga angažmana zrcale politike upravljanja migracijama. Izdvajajući tri primjera iz provedenog etnografskog istraživanja, rad propituje kako temporalno analitičko usmjerenje doprinosi tumačenju uloge humanitarizma u režimima migracija. Prvi primjer tiče se organizacijske održivosti humanitarnih inicijativa, drugi primjer adresira zatiranje trajne kategorije skrbnoga rada u humanitarnom sektoru, a treći primjer analizira humanitarnu stanicu kod Paromlina kao dio temporalnoga upravljanja migracijskim kretanjima.

Ključne riječi: humanitarizam, skrb, režim migracija, temporalnost, humanitarna stanica

UVOD

Prvi put kad sam posjetila izbjeglički kamp u Opatovcu, tranzitni centar otvoren u jesen 2015. godine u blizini granice Hrvatske i Srbije, radila sam na distribuciji humanitarne pomoći s grupom domaćih i stranih volontera.¹ Iako smo došli s različitim iskustvima, očekivanjima i znanjima, postojao je konsenzus – barem se meni tako činilo – oko negativnog

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost u okviru projekta *Europski režim iregulariziranih migracija na periferiji EU: od etnografije do pojmovnika* (IP-2019-04-6642).

stava prema praksama tradicionalnih humanitarnih aktera, kao što je u ovom slučaju bio Hrvatski Crveni križ (HCK). Osim što se tradicionalni humanitarizam najčešće povezuje s “konzervativnim ideološkim teretom” (Theodossopoulos 2016: 170), uzrok svojevrsnoj netrpeljivosti pripisala sam našem propitivanju hijerarhijski visokoga položaja organizacije koja je, kako sam smatrala, vidno štedjela na donacijama, distribuirala gotovo isključivo konzerviranu hranu, dijelila odjeću koja nije bila prilagođena uvjetima izbjegličkoga tranzita i sudjelovala u sigurnosnoj administraciji kampa. Potonje se u prvom redu odnosilo na nekritičko prihvaćanje policijskoga (za mene neprihvatljivoga) postupanja, poput urlanja te ponižavanja izbjeglica guranjem, prijetnjama, pa i prisiljavanjem da kleče na podu s ciljem tobožnje kontrole masovnoga kretanja prema autobusima. Prijepore među različitim skupinama humanitaraca ilustrirala je i podjela humanitarne pomoći, što se posebice odnosilo na prigovore djelatnika HCK-a da naša skupina volontera neplanski distribuira deke i druge materijale i tako remeti uspostavljeni humanitarni poredak.

Iako se ne sjećam svih detalja, pamtim razgovor s jednim volonterom iz moje grupe nakon što me “zaustavio” u distribuciji dodatnih donacija, rekavši da moramo racionalno koristiti resurse i ostaviti dovoljno donacija za nadolazeće grupe izbjeglica. Premda me njegove riječi nisu osobito zasmetale jer sam u tom trenutku procijenila da je u pravu, svega par trenutaka kasnije taj mi se volonter ispričao, pojašnjivši kako je na terenu proveo nekoliko tjedana bez pauze, zbog čega je usvojio habitus klasičnog pomagača, odnosno onoga koji – prema riječima jednog mog drugog sugovornika – nastupa “hladne glave”, kao “profesionalac” koji, osim o “pravima žena”, vodi računa “i o menadžmentu, financijama, o široj slici”. Među glavne uzroke svoje reakcije naveo je trajanje svoga boravka u Opatovcu i višetjednu izloženost ne samo tuđem stradanju nego i atmosferi te normama rada tehno-politički usmjerene, a u kontekstu izbjegličkoga tranzita u Hrvatskoj i sigurnosnim diskursom obilježene humanitarne industrije (v. Hameršak i Pleše 2017b; Petrović 2017; Pozniak i Župarić-Ilić 2023 u tisku). Osim što ovaj primjer apostrofirava važnost temporalnosti u oblikovanju iskustva humanitarnoga rada, ilustrira etičku i političku nelagodu koja prati rad mnogih humanitaraca, naročito kod susretanja s ograničavajućom prirodom profesionalnog pomagaštva (v. Fechter 2016). Njegova reakcija, kao i razgovor koji je uslijedio, svjedočili su o osjećaju krivnje kojemu uzrok nije bilo samo usvajanje diskursa o racionalizaciji humanitarne distribucije već njegova pretpostavka da je time narušio lojalnost našoj grupi, a posljedično i ugrozio naše nastojanje da se u hijerarhiji kampa pozicioniramo kao (politička) alternativa koja nudi kontrarnativ etabliranim odnosima moći koji su se jasno zrcalili u organizaciji prostora i pomoći u Opatovcu. Upravo je komponenta vremena, u smislu vremena koje je taj volonter proveo pod utjecajem logističkih imperativa o organizaciji humanitarne pomoći na terenu, odigrala ključnu ulogu u transformaciji njegova pristupa humanitarnom djelovanju, ali i razotkrila ideološke i političke prijepore (npr. između “politički angažiranih” i “neutralnih” humanitaraca ili između “profesionalaca” i “amatera”) karakteristične za režim skrbi (Ticktin 2011) o izbjeglicama i ljudima u pokretu.

Temporalnosti u ovom prilogu pristupam primarno kroz perspektivu politika upravljanja migracijama. Drugim riječima, pratim način na koji se te politike odražavaju u tempo-

ralnim okvirima humanitarnog režima, kao i načine na koje akteri uključeni u provedbu humanitarnih aktivnosti organiziraju (radno) vrijeme, kako provode slobodno vrijeme i kako određuju vrijeme provedeno baveći se emocionalnim radom u humanitarnom poslu. Osim što kritički pristupam tehnikama temporalnoga upravljanja migracijskim kretanjima, u radu razmatram i propitujem kako kategorija vremena mijenja i određuje pristup i narav rada humanitarnih organizacija, a to uključuje i transformaciju političkih imaginacija koje su prethodile tom angažmanu, kao i onih koje su iz njega proizašle. Oslanjajući se na autoetnografiju humanitarnoga rada,² intervjuje provedene u okviru mog doktorskog istraživanja (Pozniak 2022 a) i recentne istraživačke uvide u izbjeglička kretanja u hrvatskom dijelu balkanskoga migracijskog puta, rad će pokazati kako su naizgled različite perspektive temporalnosti humanitarizma međusobno povezane kroz governmentalnost migracijskih režima. Dok se u jednom dijelu analize oslanjam na kritičke studije humanitarizma i migracija, u drugom epistemološki oslonac pronalazim u teoriji društvene reprodukcije, uz čiju pomoć nastojim rasvijetliti kontinuitet eksploatacije skrbi u okviru kapitalističke ekonomije, čak i kad se radi o praksama alternativne skrbi i “humanitarizma odozdo” (Brill 2020; v. i Brković 2016, 2023). U radu izdvajam nekoliko primjera koji na različite načine svjedoče o sjecištima političkih, prostornih i temporalnih aspekata humanitarne skrbi u kontekstu migracija i izbjeglištva. Prvi primjer prati profesionalizaciju humanitarnih inicijativa od 2015. godine do danas, povezanu s fokusom na organizacijsku održivost u budućnosti, a do koje je uglavnom dolazilo u razdobljima nakon inicijalne mobilizacije nastale u ozračju urgentnosti i pod pretpostavkom da su krize privremena stanja. Drugi primjer problematizira temporalnost skrbi koja se očituje u profesionalnom sagorijevanju (tzv. *burnoutu*) humanitaraca kao svojevrsnom vrhuncu vremenski neprekidnog i najčešće emocionalno intenzivnog angažmana, a koji promatram prvenstveno kao posljedicu eksternalizacije i potiskivanja društvene reprodukcije u (neformalnu) domenu slobodnoga i privatnoga vremena. Treći primjer analizira prakse temporalnog upravljanja migracijskim kretanjima u posljednjih godinu dana u Hrvatskoj i prati njihovu materijalizaciju u humanitarnoj stanici kod nekadašnje tvornice Paromlin u Zagrebu.

PLANIRANJE I FINACIJSKA ODRŽIVOST SOLIDARNOSTI U HUMANITARNIM ORGANIZACIJAMA

Pojam temporalnosti odnosi se na premreženost iskustva prošlošću, sadašnjošću i budućnošću. Kako u nastojanju da konceptualizira promjene u organizacijama opisuje Patrick Dawson (2014), temporalnost se uglavnom koristi s ciljem prikazivanja načina na

² Autoetnografija humanitarnoga rada odnosi se na moju višegodišnju suradnju s nevladinim organizacijama te plaćeni i volonterski angažman u humanitarnom i civilnom sektoru. Tu istraživačku perspektivu koristila sam kao osnovu na čijim sam temeljima izgradila i usmjerila daljnje istraživanje, koje se primarno sastoji od etnografskih i dubinskih intervjuja. Sudionice istraživanja čije isječke iz razgovora koristim u tekstu predstavljene su pod pseudonimima.

koji su različite dionice vremena isprepletene i međusobno povezane u iskustvo koje je istovremeno usmjereno prema prošlosti i prema budućnosti. Temporalnost, prema tome, označavaju iskustva kontinuiteta i protočnosti, kao i nelinearan doživljaj vremena koje se ne sastoji od niza izoliranih trenutaka, nego od (inter)subjektivnih doživljaja tih trenutaka kao cjeline, istovremeno određene prošlim vremenom i anticipacijom budućnosti (Dawson 2014: 286). U tom smislu, taj se koncept pokazao korisnim za prepoznavanje i artikuliranje humanitarizma kao polja djelovanja koje se mijenja ovisno o protoku vremena, čijim praksama valja pristupiti s obzirom na sociopolitički kontekst (Bendixen i Sandberg 2021) i čiju povijest, stoga, ne treba tumačiti kao seriju iznenadnih događaja, već kao intenzifikaciju humanitarnih aktivnosti u pojedinim razdobljima koja sa sobom donosi važne promjene, ali i prtljagu prošlih događaja i prijevora (O'Sullivan et al. 2016: 6).

Preusmjeravanje pažnje na procesualnost i transformativnost humanitarizma osobito je važno kad se radi o njegovoj participaciji u politikama graničnih režima, fenomena koji je u literaturi opisan pojmom "humanitarne granice" (Walters 2010). Polly Pallister-Wilkins (2022: 52) proširuje pojam humanitarne granice na "humanitarno graničenje / humanitarni rad na granicama" (engl. *humanitarian borderwork*) kako bi skrenula pozornost na kontinuirano (re)kreiranje granica kroz rad raznih administrativnih, ali i humanitarnih djelatnika, državnih službenika i graničnih policajaca i posljedično stvaranje simbioze između nasilja na granicama i humanitarnog djelovanja. Iako se u njezinu istraživačkom opusu to primarno odnosi na akcije spašavanja na Mediteranu, prakse "humanitarnog graničenja" pojavljuju se izvan i onkraj geografskih granica, u svim fizičkim i simboličkim prostorima koji se pozivaju na granice i koji ih svojim praksama učvršćuju. Dok koncepti vremena i temporalnosti najčešće ne zauzimaju centralnu ulogu u istraživanjima humanitarizma i nevladinih organizacija – iako se radi o sastavnom dijelu gotovo svakog razgovora o "projektnoj održivosti" (Davidov i Nelson 2016: 2) – studije migracija vremenu uglavnom pristupaju kroz perspektivu governmentalnosti graničnih režima (v. npr. Tazzioli 2016, 2018). Pritom adresiraju problem temporalnoga upravljanja migracijama, kao i upravljanja subjektivitetom migranata kroz implementaciju mehanizama kontrole koji im uskraćuju pravo na "biografsko vrijeme" držeći ih u limbu migracijskoga tranzita i anticipacije budućnosti (Fontanari 2021: 569).

Prema Robinu Vandevoordtu i Larissi Fleischman (2021), temporalnost se u humanitarnom djelovanju očituje: (1) kroz premreženost iskustva volontera/humanitaraca događajima prije, tijekom i nakon njihova angažmana i (2) kroz perspektivu "imaginarija krize" (Calhoun 2008) koji još uvijek dominira reprezentacijom humanitarnoga djelovanja. Iako se kriza percipira kao privremeno stanje, kao što je bio slučaj za vrijeme funkcioniranja tzv. balkanskog koridora koji je osim po međudržavno organiziranom kretanju izbjeglica poznat i po građansko-humanitarnoj mobilizaciji, danas je ispravnije govoriti o normalizaciji i kontinuitetu kriznih situacija (v. Duffield 2012, 2019; Pozniak 2022 b). Također, važno je naglasiti da se pojam raseljenosti (izbjeglištva, prisilnih migracija) u medijima i popularnom diskursu sve više prikazuje kroz optiku krize, što stvara sliku o izbjeglištvu kao samorazumljivoj temporalnoj kategoriji "urgencnosti i izvanrednosti", zanemarujući

slajeovitost njegova značenja i potrebu da se dubinski i temeljito posvetimo analizi tog fenomena (Ramsay 2020: 386).

U kontekstu izbjegličkoga tranzita 2015./2016. godine i sve represivnijih europskih migracijskih politika koje su uslijedile, društveni pokreti i politički kolektivi usmjereni na ljudska prava sve se više počinju baviti direktnim pomagačkim radom, što postepeno otežava razlikovanje i zamagluje granicu – utemeljenu primarno u temporalnim orijentacijama (ublažavanje neposredne patnje u sadašnjosti i rad na poboljšanju društvenih uvjeta u budućnosti) – između humanitarnoga i političkoga angažmana (Vandevoordt i Fleischman 2021). Prakse radikalizacije humanitarizma (Mezzandra 2020), poput neovisnih akcija spašavanja na moru koje su u većini slučajeva kriminalizirane, kao i humanitarne aktivnosti usmjerene na pružanje pomoći nedokumentiranim i ilegaliziranim osobama mimo zakonskih ograničenja, nisu dio službenog sektora i u literaturi su dominantno prikazane kao prakse koje svojim radom i pristupom predstavljaju alternativu međunarodnom humanitarnom režimu (Brković 2017; Fechter i Schwittay 2019; Vandevoordt 2019). Fenomen koji je ovisno o kontekstu prepoznat kao vernakularni humanitarizam (Brković 2020, 2023), subverzivni humanitarizam (Vandevoordt 2019), volonterski humanitarizam (Sandri 2018), pa čak i amaterski humanitarizam (Freedman 2018) nema za cilj samo skrenuti pažnju na pojavu “lokalnih”, “građanskih” ili “neovisnih” praksi pomoći poput onih koje su bile aktualne tijekom masovnoga izbjegličkog tranzita 2015./2016. (v. Hameršak i Pleše 2017a), nego apostrofirati činjenicu da postoje različiti oblici “moralne ekonomije humanitarizma” (Fassin 2023: 105).

Većina volonterskih i neovisnih humanitarnih inicijativa osnovanih od 2015. godine naovamo nastaje kao afektivna reakcija (usp. Vasiljević 2021) na suviše birokratizirani humanitarni sektor i na manjkavosti ili izostanak strukturne državne ili međunarodne zaštite izbjeglica / migranata / ljudi u pokretu. Dok su neke organizacije otprije bile registrirane kao nevladine udruge, pojedine inicijative “reaktivne solidarnosti” (Vasiljević 2021) morale su se registrirati zbog zakonskih ograničenja kako bi mogle primati donacije i distribuirati pomoć (v. Pozniak 2023 u tisku). No ta vrsta formalizacije značila je da volonterske inicijative prolaze kroz proces institucionalizacije i da ulaze u područje projektnoga rada, donatorskih politika i tehnomenadžerskoga pristupa radu, što se nerijetko tumačilo kao potencijalna kompromitacija ideoloških polazišta na kojima su zasnovane. Osim toga, ta promjena označavala je i orijentaciju prema aktivnostima i projektima u budućnosti kao što je u domaćem kontekstu rad na dugoročnim programima, odnosno osmišljavanje novih humanitarnih, socijalnih i integracijskih projekata i rad na zaštiti prava izbjeglica / migranata / ljudi u pokretu. Transformacija temporalnih usmjerenja, odnosno planiranje, prema projektnoj održivosti dotad neovisnih humanitarnih platformi poput Are You Syrianus (AYS), popraćena je moralizirajućom strepnjom da ih takav iskorak približava pristupu “etabliranih” neprofitnih organizacija, pa čak i privatnih korporacija (usp. Vandevoordt i Fleischmann 2021). Kako poentiraju Veronica Davidov i Ingrid L. Nelson, “ciklusi financiranja i izvještavanja” određuju rad NVO-a kroz “preklapajuće temporalnosti budućnosti i prošlosti” u okviru sve značajnijeg povećanja administrativnih i izvještajnih zahtjeva dona-

tora, a koje stoga možemo protumačiti kao oblik discipliniranja kroz temporalne aspekte rada (2016: 3).

Moja sugovornica i nekadašnja djelatnica organizacije Are You Syrious (AYS) fenomen podlijeganja projektno-upravljačkoj naravi financiranja inicijativa civilnog društva nazvala je “okoštavanjem” do kojega, prema njezinu tumačenju, ne dolazi samo zbog fokusa na budućim projektima ili organizacijskoj održivosti već pristajanjem na suradnju i financiranje putem državnih i/ili međudržavnih fondacija, odnosno putem istih struktura koje osmišljavaju i provode rigorozne migracijske politike (Pozniak 2022 a). Važnost temporalnosti u njezinu se kazivanju pojavljuje kroz problem prenapučenosti birokratizacije organizacija koja se očituje u vremenskim ograničenjima, a posljedično i manjku fleksibilnosti potrebne za brzu i djelotvornu reakciju na terenu. Način na koji se AYS pokušao uhvatiti u koštac s rizikom od podlijeganja potencijalno kompromitirajućoj naravi kompetitivnoga neprofitnog financiranja i u što većoj mjeri zadržati autentičnu poziciju alternativne humanitarnosti (usp. Ishkanian i Shutes 2022) je pronalazak manjih, fleksibilnih donatora koji svojim normama i zahtjevima neće ugroziti ideološku poziciju organizacije:

Većina organizacija koje su povukle [sredstva] iz AMIF-a i sličnih fondova su prilično okoštale. Organizacije u kojima je taj birokratski *flow* koji moraš... Otkad trebaš nešto nabavit' do... Znaš, razumijemo se. Kod nas je to – tko ima, tko može, da, u dva dana možemo riješiti. I to je ono što nam je bitno, da se mi razvijamo u skladu s potrebama na terenu. Ne postojimo zbog nekog projekta i nije da: “Aha, kad nam istekne projekt ćemo izaći iz Porina.”³ Nećemo. Nije. Naše aktivnosti ne prestaju sa završetkom projektnog ciklusa, nego jednostavno uvijek smišljamo dalje, što i kako. (Pozniak 2022 a: 96)⁴

Iz prethodnog razgovora proizlazi da usredotočenje na budućnost njihova djelovanja nije ugrožavalo ideološki položaj AYS-a sve dok je to značilo da se u fokusu nalaze potrebe osoba koje su u pokretu i/ili pod međunarodnom zaštitom, odnosno da financiranje udruge ne ovisi (samo) o potrebama zaposlenika, nego da je primarna svrha prijave projekata financijska održivost koja osigurava kvalitetnu socijalnu i humanitarnu, a kroz pojedine zagovaračke akcije i pravnu podršku. To je ujedno značilo da je AYS unatoč postepenoj profesionalizaciji nastojao zadržati izvorni format neovisnog humanitarizma koji određuju spontanost, brza reakcija i neovisnost o državnim institucijama (Pozniak 2022 a).

Dok je profesionalizacija⁵ humanitarnosti tabuizirana i shvaćena primarno kao proces komodifikacije solidarnosti, zbog čega se mnoge organizacije ne žele identificirati s ulogom pružatelja (humanitarnih) usluga (v. npr. Rozakou 2016), izvor problema, čini mi se, ne nalazi se u procesu profesionalizacije (koja je u mnogim slučajevima neophodna),

³ Porin je ime nekadašnjeg hotela u kojem je sada smješteno Pridvatište za tražitelje međunarodne zaštite, zbog čega se često u neformalnim razgovorima koristi taj izraz. Za više detalja o Porinu vidi tekst Ive Grubiše (2023) dostupan na stranicama mreže pojmova e-ERIM.

⁴ Navedeni primjer rada AYS-a, problem koji je sugovornica nazvala okoštavanjem, kao i izdvojeni isječak iz razgovora dio su istraživanja provedenoga u sklopu moje doktorske disertacije (v. Pozniak 2022 a).

⁵ O profesionalizaciji neovisnih humanitarnih inicijativa i njihovim transformacijama u kontekstu balkanskog migracijskog puta vidi primjerice Sapoch 2018 i Jovanović 2020.

nego u generalnoj eksternalizaciji društvene reprodukcije s države na treći sektor, kao i u sustavnoj projektifikaciji te prekarizaciji fenomena koji Jasmina Husanović (2020) naziva “društvenom brigom”. Humanitarne akcije u pravilu služe kao privremena rješenja (De Lauri 2018), ali su u suvremenom kontekstu normalizirana, zbog čega svjedočimo kontinuitetu kriznih i privremenih rješenja nevladinih organizacija zarobljenih u nastojanju da postignu financijsku i socijalnu održivost u sustavu kojemu ta vrsta stabilnosti nije u interesu. Pritom, ne radi se samo o utjecaju neoliberalne ekonomije i iz nje proizašlim procesima individualizacije, fleksibilizacije i sl. nego u migracijskom okviru posebno izraženoj potrebi za kontrolom. Drugim riječima, radi se o savezu tehnomenadžerskih rješenja, proizašlih iz ideologije neoliberalizma, i politika upravljanja migracijama. Nadalje, taj savez ne očituje se samo u tehnologijama kontrole migracijskih kretanja nego i u radu humanitarne industrije (Pozniak i Župarić-Ilić 2023 u tisku) te u političkim i emocionalnim aspektima rada humanitaraca angažiranih u radu s izbjeglicama i ljudima u pokretu. U tom kontekstu naizgled fleksibilna, privremena i vremenski ograničena priroda projektinoga financiranja civilnog sektora koristi se i kao mehanizam humanitarno-sigurnosnoga upravljanja (usp. Hameršak i Pleše 2017b). Čitanje migracijskih politika i graničnih režima kroz perspektivu suvremene gubernamentalnosti, dakle sustava koji ne funkcionira (samo) kroz prakse prisile i discipline nego i kroz “kalkulirano stvaranje država”, pojedinaca i kolektiva kao “subjekata koji imaju sposobnost i odgovornost [sami] kreirati svoje budućnosti kroz informirane i strateške odabire” (Andrijasevic i Walters 2010: 980), omogućuje nam da naizgled spontanim praksama rada te reakcijama i iskustvima humanitaraca pristupimo kroz analitički okvir temporalnog upravljanja migracijama.

DRUŠTVENA REPRODUKCIJA I TEMPORALNOST (HUMANITARNE) SKRBI

Temporalni aspekti humanitarizma koje je iznjedrilo moje istraživanje vezani su primarno uz jezik okupljen oko pojmova rada i radništva poput radnoga vremena, prekovremenih sati, slobodnoga vremena, ali i dugotrajnosti iskustva te načina na koji se ono odražava na princip rada organizacija i pojedinaca. Kroz temporalne okvire i doživljava humanitarnoga djelovanja, razgovori s humanitarcima i aktivistima problematizirali su nemjerljivost i nevidljivost afektivnoga i skrbnoga rada, što je uz stresne i nepredvidljive uvjete rada dovelo do *burnouta*. Teorija društvene reprodukcije ovdje nam pomaže da bolje razumijemo društveno-politički okvir koji dovodi do marginalizacije emocija i skrbi i uzrokuje profesionalno sagorijevanje u humanitarnim i civilnim organizacijama.

Naime, nasuprot privremenosti i neodrživosti humanitarnoga djelovanja, favoriziranoga u okviru međunarodnog poretka, nalazi se neophodan i trajan, ali strukturalno zapostavljen i eksternaliziran rad društvene reprodukcije. Iako se taj koncept prvenstveno povezuje s neplaćenim skrbnim radom u domaćinstvu i feminiziranim kućanskim poslovima (v. npr. Burcar 2020) koji osiguravaju fizičke i emocionalne potrebe svih članova kućanstva,

na njega je moguće gledati u širem kontekstu kolektivne, društvene skrbi. Politička teoretičarka Nancy Fraser posao društvene reprodukcije smatra neophodnim elementom funkcioniranja čitavog društva. Uz kućanstvo, kao područje društvene reprodukcije, ista autorica navodi susjedstvo, udruge civilnoga društva, neformalne mreže, pa i javne institucije poput škola čiji je rad slabije plaćen i u kojima se odvija mnogo više aktivnosti nego što je pokriveno učiteljskim nadnicama. Kućanski rad, obrazovno-odgojne aktivnosti,

afektivna briga i niz drugih aktivnosti služe stvaranju novih generacija radnika i obnavljanju postojećih, kao i održavanju socijalnih veza i međusobnoga razumijevanja. Društvena reprodukcija je neophodan pozadinski uvjet za mogućnost ekonomske produkcije u kapitalističkom društvu. (Fraser 2017: 23)

Radi se, dakle, o suštinskoj, ali ambivalentnoj društvenoj komponenti koja s jedne strane predstavlja “ključni ljudski resurs”, dok se s druge strane pojavljuje kao dio feminizirane i nametnute požrtvovnosti u okviru “globalizirane kapitalističke patrijarhalne eksploatacije” (Drotbohm 2022: 5). Drugim riječima, skrbni rad pojavljuje se istovremeno kao devalvirano sredstvo kapitalističke proizvodnje, ali i kao ishodište subverzivnoga kapaciteta uzajamne, kolektivne brige (Weeks 2007; Hobart i Kneese 2020). Osvrnemo li se na ranije opisan problem profesionalizacije humanitarizma, vidjet ćemo da su projektno-financijska ograničenja i nastojanja da se kvantificiraju rezultati društvene brige gurnuli društveno transformativni potencijal humanitarnih i civilnih inicijativa natrag u privatnu domenu i u prostor nevidljivoga rada (v. Pozniak 2022 a). To je dovelo do reeksternalizacije skrbi i afektivnoga rada kao neophodnih, ali marginaliziranih komponenti plaćenoga rada, fenomena koji Fraser (2017) prepoznaje kao temeljnu društvenu kontradikciju.

O načinu i praksama na koje se ta kontradikcija odražava u humanitarnom sektoru u domaćem kontekstu razgovarala sam s njegovim zaposlenicima i volonterima (Pozniak 2022 a),⁶ koji su je često opisivali kao potrebu da se neovisno o radnom vremenu i formalnim zahtjevima donatora posvete radu s izbjeglicama i osobama u pokretu, znajući, pritom, da neće otkloniti svu njihovu patnju ni riješiti problem globalnog režima nejednakosti. Definirajući je kao kontinuirani nedostatak kapaciteta neophodnoga, ali zapostavljenoga političkoga i skrbnoga rada, kao i vremena koje zahtijeva takav angažman, jedna sugovornica i djelatnica humanitarnog sektora ovako je to opisala:

Mislim da je hrpa vremena i energije utrošena i ide u smjeru kritiziranja i prokazivanja onoga što ne valja. To je okej. To je nekakav bitan aspekt, ali, isto tako, nema nekakvog sustavnog rješenja. Okej, opet možemo gledati ljude koji se bave aktivizmom u svoje slobodno vrijeme. Mislim, sve te pozicije su iznimno prekarne, u smislu toga da nikad nema kapaciteta, iz kojeg god razloga, da se tome zapravo posvetiš. Ako, nazovimo to tako, netko radi aktivizam u svoje slobodno vrijeme, isključivo zbog svojeg *drivea*, vrijednosti i nešto, to su onda isto tako ljudi koji, osim ako su baš toliko iznimno privilegirani [...] imaju svoje osmosatne poslove, imaju obitelji, nekakve stvari koje ti isto tako crpe

⁶ Primjeri iz intervjua izdvojenih u ovom poglavlju dio su istraživanja provedenoga u svrhu izrade moje doktorske disertacije te su djelomično korišteni u tekstu disertacije (Pozniak 2022 a: 123–140).

energiju [...]. Dakle, nakon posla, nakon nečeg, ti se baviš time s nekom svojom malom grupom ljudi. (Lara, radnica humanitarne organizacije)

Izdvojeni primjeri ocrtavaju i aspekte upravljanja kroz depolitizirajuće tehnike rada u humanitarnom režimu, što se posebno odnosilo na interpretaciju, kao i na način nošenja sa stresom, sagorijevanjem i ispražnjenošću do kojih je najčešće dolazilo nakon višemjesečnog i intenzivnog svjedočenja “tuđem stradanju” (Sontag 2005). Izloženost duboko zabrinjavajućim posljedicama nasilja na granicama i svijest o trajnosti krize u neizvjesnim projektnim okolnostima kod mnogih djelatnika stvaraju osjećaj nemoći, frustracije i otuđenja. U izostanku drugih rješenja, mnogi pribjegavaju psihologizaciji humanitarnog iskustva, premda se uzrok njihova stresa najčešće ne nalazi u individualiziranoj domeni psihe, nego u domeni državnih i međudržavnih političkih procesa (v. i Pozniak 2022 a). Upravo u tom procesu preusmjeravanja odgovornosti na razinu pojedinca možemo raspoznati manipulativne elemente (migracijske) governmentalnosti kroz individualizaciju društvene odgovornosti, pri čemu se temporalnost u intervjuima pojavljivala kao referentna točka za opisivanje frustrirajućeg i otuđujućeg iskustva humanitarnog rada. Ilustracija tog problema dostupna je u riječima psihologinje i zaposlenice humanitarne organizacije koja, primjećujući važnost vremena u osvještavanju potrebe za “oporavkom” od preinvestiranja u humanitarnom angažmanu, na sljedeći način opisuje svoje iskustvo:

Jer ono što jesam primijetila je da me mijenja i da negdje izloženost pričama o traumama i patnji na svakodnevnoj bazi kod mene izaziva stalno taj osjećaj ranjivosti i izloženosti i toga da ta trauma nije tako daleko, nije tako rijetka i da se zapravo konstantno događa. [...] Tako da je ono poprilično utjecalo na mene i trebalo mi je baš dugo vremena da – bez obzira što ja teorijski poznajem dinamiku *burnouta* i vikarijske traumatizacije i svega ostaloga – zapravo shvatim da jesam duboko u tom procesu i da mi stvarno treba vrijeme da se oporavim i odmorim. (Melita, radnica humanitarne organizacije)

Također, trenuci u kojima je kod niza humanitaraca s kojima sam razgovarala nastupila neka varijanta sagorijevanja nisu nužno bili vrijeme intenzivnoga i prekovremenoga rada, nego upravo vrijeme “nakon krize”, vrijeme nakon povratka uobičajenom mjestu, stilu i tempu života:

Ja sam sama određivala svoje vrijeme. Tako da jesam radila prekovremeno, ali nisam tad osjećala znakove *burnouta*. To sam ja tek počela osjećati tek kad je kamp⁷ završio, kad sam već došla u Zagreb. Možda par mjeseci nakon toga sam to počela osjećati. To je više bilo u smislu, ako te to zanima, da sam još bila dosta prisutna u kampu. Dakle, još sam vrtjela neke priče s ljudima s kojima sam radila. [...] Što se dogodilo u Zagrebu kad sam se ja vratila? Onda mi je svaka tema, koja je bila na stolu uz kavu, bila jako ležerna i jako površna. Ja nisam mogla sudjelovati u takvim razgovorima. Bilo mi se dosta teško prebaciti. (Ana, nekadašnja radnica humanitarne organizacije)

Problem nemjerljivosti afektivnoga i pomagačkoga rada – što ne uključuje samo prakse brige prema osobama u pokretu / izbjeglicama nego i prema drugim kolegama i huma-

⁷ Izbjeglički kamp u Slavanskom Brodu (službeni naziv je Zimski prihvatno-tranzitni centar).

nitarcima – očitovao se u nemogućnosti određivanja radnog vremena, kao i u osjećaju odgovornosti prema nedovršenim ili novopridošlim radnim obavezama, posebno kad se radi o koordinacijskim ulogama:

Kod koordinatora je to drugačije zato što oni imaju još puno drugih obaveza koje su dolazile naknadno, znači koje su se samo iskrcale. Ili bi došla neka posebna grupa ljudi koja bi trebala posebnu zaštitu ili su bili sastanci koji su iskrsnuli. [...] Tako da je, zapravo, moj posao bio bez nekog radnog vremena. Ja jesam mogla otići na kraju vremena, ali nekad je bila i odgovornost koja je bila, recimo, nepisana. (Ana)

Prakse emocionalnog rada u obliku brige među zaposlenicima adresirala je i ranije spomenuta djelatnica koja je također imala ulogu koordinatorice programa, zbog čega je to smatrala svojom odgovornošću iako se to formalno od nje nije očekivalo:

Recimo, i zbog nekakvog obrazovnog *backgrounda*, a isto tako iz ovog nekakvog iskustva kojeg sam imala prije nego što sam došla raditi u Bosnu, ja sam, zapravo, i dalje ulagala iznimno puno energije u brigu oko *staffa*, upravo svjesna toga da generalno rade težak posao. [...] Onda isto tako skužiš da je to hrpa dodatnog emocionalnog rada na koji se onda ljudi isto tako, s jedne strane, naviknu. Ti negdje, kroz nekakve neposredne stvari, kužiš da to cijene i da im to znači jer vide da to nije nekakva *usual* praksa negdje drugdje. (Lara)

U konačnici, kako je naglasila jedna od prethodno spomenutih sugovornica, visoka fluktuacija osoblja u nevladinom sektoru je nešto na što svi računaju jer znaju da će “*burnout* biti ogroman [i] da će ljudi dolaziti i vrlo brzo napuštati radna mjesta. Upravo zbog stresa”. Ona problem vidi u stalnom osjećaju hitnosti što podrazumijeva da svi ostaju na poslu

onoliko koliko treba da se dovrši projektna dokumentacija, stalno su neki rokovi, uvijek je ta neka neizvjesnost oko fondova, oko toga koliko dugo nam svima skupa traju ugovori, od radnika na terenu do administracije, do menadžmenta. Stalno je taj neki osjećaj žurbe i hitnosti. Tu se negdje gubi perspektiva što je zbilja prioritet i što je stvarno hitno. (Melita)

Također s osloncem u temporalnim okvirima rada, posljednji primjer upućuje na sustavno perpetuiranje hitnosti i žurbe koje tako postaju temeljnim obilježjima sektora skrbi i humanitarizma. Permanentno stanje hitnosti i izvanrednosti doprinosi paralizi rada na korjenitim društvenim transformacijama, eksternalizirajući politički i emocionalni rad i potiskujući ga u privatnu sferu individualizirane brige o sebi (Pozniak 2021). Izneseni primjeri ne svjedoče samo o intenzitetu stresa i problemu *burnouta* u humanitarnim organizacijama nego o njihovim političkim implikacijama. Uključivanje temporalnih aspekata u analizu humanitarizma doprinosi tumačenju iskustvene razine humanitarnoga angažmana te prepoznavanju načina na koji se strukturalno zapostavljanje transformativnog potencijala (individualne i kolektivne) skrbi (Hobart i Kneese 2020) manifestira kroz svakodnevicu humanitarnoga rada. Drugim riječima, analitički okvir temporalnosti omogućuje nam da ambivalentan odnos između društvene skrbi kao permanentne kategorije i humanitarizma kao privremene kategorije u okviru međunarodnoga upravljanja migracijama adresiramo

kroz individualna iskustva i prakse humanitarnoga rada. Posljednje poglavlje ovog rada problem saveza između temporalnoga upravljanja migracijama i kratkotrajnih, (de)politizirajućih humanitarnih rješenja analizira na primjeru službeno pokrenute humanitarne stanice tijekom migracijskoga tranzita 2022. godine u Zagrebu.

TEMPORALNA GOVERNMENTALNOST HUMANITARNE STANICE “PAROMLIN”

Kada je u proljeće 2022. godine, sedam godina nakon “dugog migracijskog ljeta” (Hameršak 2022) i nakon pet godina sustavne politike zaustavljanja i nasilnoga protjerivanja izbjeglica na hrvatskim granicama (v. Davies et. al 2023; Hameršak i Mucko 2023 u tisku) prostorom Republike Hrvatske počeo prolaziti značajno veći broj ljudi u pokretu, odgovor lokalnih stanovnika i civilnih inicijativa bio je neusporedivo manji nego tijekom uspostavljanja i funkcioniranja izbjegličkoga koridora 2015./2016. godine. Državne vlasti 2022. godine nisu pokrenule organizirani humanitarni odgovor ni uobičajeni format kampova/centara u kojima se materijalizira ambivalentna politika skrbi i kontrole. Nasuprot tome, hrvatska policija osobama u pokretu izdavala je rješenja o povratku sa zakonski minimalno dozvoljenim rokom trajanja od sedam dana. Radilo se o dokumentima (među skupinama kojima su izdavani popularno nazvanima i *7-day papers*) koji su u skladu s Pravilnikom o postupanju prema državljanima trećih zemalja⁸ privremeno, premda vrlo arbitrarno, “regularizirali” njihov status. Paradoksalno, rješenje o povratku, dakle zakonska mjera predviđena za preusmjeravanje kretanja unatrag, iskorištena je kao temporalni mehanizam diskretne facilitacije kretanja unaprijed, odnosno u smjeru sjevernih i zapadnih država članica Europske unije, demonstrirajući fenomen koji Ruben Andersson (2014) zove “aktivnom uzurpacijom vremena”.

Slijedimo li spoznaje Martine Tazzioli, vidjet ćemo da su vremenski aspekti režima migracija, poput rokova izdanih rješenja, primjeri disperziranih “temporalnih granica” koje kroz nepredvidiv ritam governmentalnosti “multipliciraju i povećavaju restrikcije” za boravak i pristup sustavu azila u Europskoj uniji (Tazzioli 2016: 15). O restriktivnim posljedicama temporalnog režima hrvatske migracijske politike dosad svjedoče dostupni statistički podaci Ministarstva unutarnjih poslova o značajnom povećanju broja osoba koje su u prva tri mjeseca 2023. godine u skladu s Dublinskom uredbom vraćene u Hrvatsku,⁹ no za koherentnije tumačenje posljedica i mogućih implikacija ove politike

⁸ NN 136/2021 (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_12_136_2244.html (pristup 1. 9. 2023.)).

⁹ Dublinska uredba propisuje vraćanje osoba u članicu Europske unije u kojoj su prvo zatražile azil, a podaci o broju povrataka u prva tri mjeseca 2023. godine dostupni su na sljedećem linku: https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2023/Statisticki%20pokazatelj%20osoba%20kojima%20je%20odobrena%20medjunarodna%20zastita%20u%20RH%20zakljucno%20s%2031_3_2023.pdf (pristup 2. 9. 2023.).

potrebno je istraživački pratiti razvoj situacije u nadolazećim razdobljima. Kako bilo, temporalnu politiku graničnoga režima u posljednje vrijeme u Hrvatskoj ilustriraju situacije poput rasno profiliranog zaustavljanja izbjeglica u sredstvima javnog prijevoza, praćenog provjerama dokumenata te odvođenjem, retencijom i/ili detencijom u slučaju da im je istekao rok u kojem su prema izdanom rješenju trebali napustiti Europski gospodarski prostor ili se, u slučaju potvrde o registraciji,¹⁰ javiti u Prihvatilište za tražitelje azila u Zagrebu.

Prakse temporalnog upravljanja migracijskim kretanjima, popraćene izostankom strukturnih socijalnih i humanitarnih odgovora na potrebe osoba u pokretu tijekom 2022. godine, rezultirale su njihovim korištenjem niza napuštenih zgrada, kuća i parkirališta u Zagrebu, poput tzv. Diskonta, prostora nekadašnjeg dućana s izlazom na zapušteno i od prolaznika zakriveno dvorište, smješteno tik uz željezničku prugu zagrebačkog Glavnog kolodvora. Anticipirajući potencijalne deportacije osoba u pokretu u skoroj budućnosti i političku instrumentalizaciju privremeno olakšanog tranzita izbjeglica s ciljem dodatne eksternalizacije politika europskoga migracijskog režima, manji broj civilnih organizacija i inicijativa, poput Zagreb grad-utočište, apeliralo je na lokalne vlasti da unatoč poziciji i narativu Ministarstva unutarnjih poslova izbjeglicama osiguraju pomoć u vidu prenočišta, sanitarija i hrane, uključujući uspostavu mobilnih timova sastavljenih od “zdravstvenih, socijalnih i drugih radnika zaduženih za rješavanje hitnih slučajeva na terenu” (Opačić 2022). Međutim, suprotno očekivanjima s obzirom na to da je u Zagrebu na vlasti zeleno-lijeva stranka Možemo!, jednim dijelom oformljena upravo u civilnom sektoru, reakcija je stigla tek šest mjeseci kasnije i svega nekoliko dana prije otvaranja zagrebačkog Adventa, jednog od najeklatantnijih primjera festivalizacije javnog prostora u Hrvatskoj. Lokalna vlast odlučila je otvoriti tzv. “humanitarnu stanicu” te je u suradnji s Gradskim društvom Crvenoga križa uz ruinirani prostor nekadašnje tvornice Paromlin podignula dva grijana šatora i sanitarne kontejnere s tuševima.

¹⁰ Prema uvidima s terenskih istraživanja u Zagrebu te u pograničnim predjelima u okolici Buzeta i u okolici Zaprešića (u blizini mjesta Ključ Brdovečki i Harmica s hrvatske strane te mjesta Rigonce sa slovenske strane) u proljeće i ljeto 2023. godine, mnogo se češće i masovnije izdaju potvrde o registraciji, izrađene sukladno Zakonu o privremenoj i međunarodnoj zaštiti. Te potvrde dodjeljuju se osobama koje su izrazile namjeru za traženje međunarodne zaštite pri čemu tijelo (policijska postaja ili prihvatni centar za strance) koje izdaje potvrdu određuje “rok u kojem se tražitelj mora javiti u Prihvatilište radi podnošenja zahtjeva” (Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, članak 33, stavak 11, NN 70/15, 127/17, 33/23, <https://www.zakon.hr/z/798/Zakon-o-me%C4%91unarodnoj-i-privremenoj-za%C5%A1titi> (pristup 2. 12. 2023.)). Prema terenskim uvidima, te potvrde izdane su s rokom trajanja od jednog do tri dana, dakle osobe se u tom roku moraju javiti u Prihvatilište za tražitelje azila u Zagrebu, što je u kontekstu arbitrarne regulacije boravka za osobe u pokretu znatno kraća i restriktivnija mjera nego rješenjem o povratku propisanih sedam dana minimalnog zakonskog roka sukladno Zakonu o strancima (NN 133/20, 114/22, 151/22, <https://www.zakon.hr/z/142/Zakon-o-strancima> (pristup 5. 12. 2023.)).

Šatori kod Paromlina (fotografirala autorica)

Šator i sanitarni kontejner kod Paromlina (fotografirala autorica)

Prostor za spavanje nije osiguran niti je iskorištena postojeća infrastruktura socijalne skrbi. Prema riječima predstavnika zagrebačkog Gradskog društva Crvenog križa: “Ovo je isključivo zamišljeno kao okrepa. Nije zamišljeno noćenje. Crveni križ će logistički učiniti sve u ovo hladno vrijeme, koje je već krenulo, da im taj boravak bude što ugodniji.”¹¹ Kako su meni i kolegicama prilikom posjeta rekli djelatnici Crvenog križa, radilo se o dva grijana šatora – jedan za distribuciju hrane i drugi za dnevni boravak – i dva sanitarna kontejnera. Odjeća se nije dijelila zbog logističkih problema, ali i problema sa svrabom, dok se hrana dijelila jednom dnevno u količini od 150 obroka. Maksimalan dnevni broj posjetitelja bio je 170, no katkad bi iste osobe došle po hranu više puta dnevno, što se nije moglo vidjeti u izvještajima jer se uglavnom zapisivao broj podijeljenih obroka. Uz to, Crveni križ je ponekad dijelio i pakete suhe hrane za van (riba u konzervi, pašteta i kruh “ako ga ima”).

Iako se radi o spomeniku industrijske arhitekture, od 2004. godine upisanom u “Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao zaštićeno pojedinačno kulturno dobro” (Haler 2023), zgrada nekadašnje tvornice Paromlin kod mnogih prolaznika izaziva zgražanje, strah ili nelagodu. Nakon što je stradala u požaru 1988., djelomično je urušena 2013. godine “uslijed dugotrajne nebrige i neodržavanja” (ibid.), nakon čega je “bez odobrenja Ministarstva kulture, bivša gradska vlast na čelu s Milanom Bandićem provela rušenje dimnjaka, koji se također nalazio pod zaštitom” (ibid.). Osim što se radilo o nezaštićenom prostoru s kojega se fasada vrlo lako mogla urušiti, podizanje humanitarne infrastrukture u sjeni gradske vreve – na mjestu koje je vrlo blizu centru grada i željezničkom kolodvoru, no ipak skriveno od javnosti – i to baš u vrijeme božićnoga festivala, sugerira da se osim o humanitarnoj mjeri radilo i o mjeri preusmjerenja migranata u manje vidljive dijelove centra grada, što je u obraćanju javnosti povodom otvaranja stanice potvrdio zamjenik gradonačelnika naglasivši da je “mjesto izabrano vrlo pažljivo, izvan glavnih gradskih tokova, a opet blizu mjesta gdje je glavni prtok migranata” (Špadina 2022). Budući da vrijeme Božića i zagrebačkog Adventa simboliziraju komercijalne festivalske kućice smještene u centru grada, uključujući prostor “Tomislavca”, parka u blizini željezničkog kolodvora u kojem su se okupljale osobe koje su tada prolazile kroz Hrvatsku, reakcija lokalne vlasti koja je stigla mjesecima nakon prvih apela inicijative Zagreb grad-utočište i netom prije početka zagrebačkog Adventa daje naslutiti da je stanica pokrenuta kako bi se “raščistio” javni gradski prostor za provedbu festivala.

Osim kroz božićni festival i državnu strategiju izdavanja sedmodnevnih rješenja, elementi temporalne governmentalnosti paromlinske stanice očitovali su se u narativu koji je tada kružio javnim i političkim prostorom, a prema kojem se radilo o privremenom rješenju jer će se ulaskom u Schengen početkom 2023. godine, kako je ustvrdio zamjenik gradonačelnika Luka Korlaet prilikom otvaranja humanitarne stanice, “okolnosti jako promijeniti što se tiče dotoka migranata” (ibid.). Dok je imperativ privremenosti potrebu da se donesu strukturalna socijalna i politička rješenja, uključujući uspostavu sigurnoga

¹¹ <https://www.portalnovosti.com/satori-u-zagrebu-samo-za-dnevni-boravak-migranata> (pristup 6. 12. 2023.).

prenočišta te pravne i socijalne zaštite osoba u pokretu, gurnuo po strani, činjenica da je stanica radila do osam sati uvečer dodatno je potencirala korištenje napuštene zgrade nekadašnjeg Paromlina. Uz dnevno vremensko ograničenje rada stanice, komponentu arbitrarnog temporalnog upravljanja predstavljale su i promjene oko predviđenoga trajanja stanice, koja je prema prvim uputama trebala raditi do 18. prosinca 2022., nakon čega je taj rok nekoliko puta produžen. Konačno je zatvorena 26. siječnja 2023. zbog, prema službenim informacijama, smanjenog broja ljudi.

Osim što je humanitarna stanica svojom pozicijom u infrastrukturi grada, trenutkom i okolnostima otvaranja, izostankom kapaciteta za noćenje i karakteristikama tradicionalnog humanitarnog režima dehumanizirala osobe u pokretu, poslužila je kao metoda gradske vlasti da osigura politički najbenevolentniji oblik humanitarne skrbi, usklađen s nadležnostima lokalne uprave. Budući da migracije u pravnom i administrativnom smislu spadaju pod ingerenciju Ministarstva unutarnjih poslova i da tada nije došlo do pokretanja koordiniranog državnog odgovora, zagrebačka lokalna uprava svoje dvojbe o odnosu s državnim vlastima, problemu erozije javnog sustava skrbi, političkim strujanjima i reakciji građana oprostora je humanitarnim rješenjem u sjeni postindustrijske ruinizacije, ujedno i prostoru koji je u vlasništvu Grada Zagreba. Osim toga, ta stanica predstavlja još jednu u nizu potvrda da su privremena humanitarna rješenja samo jedno naličje ambivalentne granične politike, one koja ograničava, nadzire i prekarizira život i kretanje izbjeglica / ljudi u pokretu dok im paralelno osigurava da zadovolje najosnovnije egzistencijalne potrebe (v. Fassin 2005; Pallister-Wilkins 2022).

Zbog njezine svrhe, pozicije i vremenskog okvira reakcije lokalne vlasti, paromlinsku humanitarnu stanicu možemo smatrati odrazom paralelnog djelovanja dvaju procesa: temporalne facilitacije migracijskoga tranzita kao nacionalne strategije i privremene humanitarizacije tog tranzita kao (političke) reakcije lokalne vlasti. Iako se radilo o potezima političkih oponenta, njihovo djelovanje u okviru režima migracija bilo je komplementarno, pri čemu je gradski humanitarni odgovor imao ulogu dopune državne strategije temporalne governmentalnosti. U konačnici, paromlinska humanitarna stanica zrcalila je surovu realnost paralelnoga djelovanja europskih migracijskih politika i erozije društvene skrbi.

ZAKLJUČAK

Ovaj rad nastojao je predstaviti tri oblika temporalnosti humanitarizma koji su međusobno povezani kroz djelovanje režima upravljanja migracijama. Prvi primjer odnosio se na temporalnu orijentaciju organizacija civilnog društva koje su aktivne u području izbjeglištva i migracija, odnosno na proces planiranja njihova razvoja i financijske održivosti. Usmjerenje na budućnost, kao i neizbježna transformacija humanitarnih inicijativa do koje dolazi kroz određeno vremensko razdoblje, povezuje se s potencijalnom kompromitacijom političkih i moralnih predznaka na kojima su te inicijative zasnovane. Osim toga, jezikom projektnih i donatorskih politika dominira linearno, tehnomenadžersko, ali i izrazito birokratizirano

shvaćanje vremena koje zahtijeva optimalnu organizaciju, no kojeg u stvarnosti nikad nema dovoljno i koje stalno izmiče toj organizaciji. S tim u vezi, u radu pokazujem da nam temporalni analitički okvir pomaže raspoznati prakse humanitarnoga rada u kojima se ogleđa međuovisnost imperativa o profesionalizaciji i finansijskoj održivosti s jedne strane i politika režima migracija s druge. Drugi primjer temporalnih aspekata humanitarizma prati način na koji se ta međuovisnost odražava na individualna iskustva djelatnica i djelatnika humanitarnog i civilnog sektora, stavljajući pozornost na problem profesionalnoga sagorijevanja (tzv. *burnout*). Fenomenu *burnout* pristupam kroz perspektivu skrbnog i emocionalnog rada, oslanjajući se na analitički okvir društvene reprodukcije, a koju vidim kao trajnu, potencijalno transformativnu i za ljudski život neophodnu kategoriju, strukturalno potisnutu u temporalnu sferu privatnoga i slobodnoga vremena.

Normalizacija privremenih rješenja i humanitarizacija društvene skrbi dovode do projektkacije humanitarnoga rada i komodifikacije solidarnosti, a naposljetku i do sagorijevanja djelatnika koji nerijetko internaliziraju norme humanitarno-migracijskog režima, uz osjećaje nelagode, zamora i nezadovoljstva. Kao što svjedoči vinjeta s početka članka, posljedice vremena provedenoga na terenu te dugotrajnost humanitarnog angažmana podcrtavaju ambivalentnu narav pomogaštva podijeljenog između imperativa planiranja i spremanja zaliha za distribuciju te političkih impulsa povezanih s volonterizmom. Humanitarizacija politika skrbi u migracijskim režimima djelatnike nevladinih organizacija zarobljava nizom političkih, projektnih i finansijskih ograničenja, što zatire potencijale društvene reprodukcije i, oslanjajući se na volonterske kapacitete i nevidljivi rad brige, dovodi do “trošenja” svih onih koji su na ovaj ili onaj način uključeni u rad režima skrbi. Naposljetku, privremene humanitarne politike pojavljuju se kao politički oportuna (usp. Župarić-Iljić i Valenta 2019), kratkoročna rješenja koja svojom funkcijom, infrastrukturom i prostornom estetikom materijaliziraju odnos između finansijskog kapitalizma (Fraser 2017) i governmentalnosti migracijskog režima (Andrijasevic i Walters 2010). Posljednji primjer u ovom tekstu oslikava tu diskrepanciju, dakle sraz između društvene skrbi i humanitarizma na primjeru humanitarne stanice uspostavljene krajem 2022. godine u Zagrebu, adresirajući problem humanitarizacije migracijskoga tranzita kao naizgled opozicijske mjere lokalne vlasti, a u suštini potporne strategije temporalne governmentalnosti hrvatskoga migracijskog režima.

LITERATURA I IZVORI

- Andersson, Ruben. 2014. “Time and the Migrant Other. European Border Controls and the Temporal Economics of Illegality”. *American Anthropologist* 116: 795–809. <https://doi.org/10.1111/aman.12148>
- Andrijasevic, Rutvica i Wiliam Walters. 2010. “The International Organization for Migration and the International Government of Borders”. *Environment and Planning D. Society and Space* 28/6: 977–999. <https://doi.org/10.1068/d1509>
- Bendixsen, Synove i Marie Sandberg. 2021. “The Temporality of Humanitarianism. Provincializing Everyday Volunteer Practices at European Borders”. *Intersections. East European Journal of Society and Politics* 7/2: 13–31. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i2.734>

- Brill, Charlotte. 2020. "Grassroots Humanitarianism. A Concept Note". Dostupno na: <https://charlotte-brill.medium.com/grassroots-humanitarianism-a-concept-note-538aec658d08> (pristup 5. 8. 2023.).
- Brković, Čarna. 2016. "Depoliticization 'from Below'. Everyday Humanitarianism in Bosnia and Herzegovina". *Narodna umjetnost* 53/1: 97–115.
- Brković, Čarna. 2017. "Introduction. Vernacular Humanitarianisms". *Allegra Lab*. Dostupno na: <https://allegralaboratory.net/vernacular-humanitarianisms/> (pristup 4. 12. 2023.).
- Brković, Čarna. 2020. "Vernacular Humanitarianisms". U *Humanitarianism. Keywords*. Antonio De Lauri, ur. Leiden, Boston: Brill, 224–225. <https://doi.org/10.15176/vol53no105>
- Brković, Čarna. 2023. "Vernacular Humanitarianisms. An Introduction". *Social Anthropology/Anthropologie Sociale* 31/1: 1–13. <https://doi.org/10.3167/saas.2023.310102>
- Burcar, Lilijana. 2020. *Restauracija kapitalizma. Repatrijarhalizacija društva*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za ženske studije.
- Calhoun, Craig. 2008. "The Imperative to Reduce Suffering. Charity, Progress, and Emergencies in the Field of Humanitarian Action". U *Humanitarianism in Question. Politics, Power, Ethics*. Michael Barnett i Thomas G. Weiss, ur. Ithaca: Cornell University Press, 73–97. <https://doi.org/10.7591/9780801461538-005>
- Davies, Thom, Arshad Isakjee i Jelena Obradovic-Wochnik. 2023. "Epistemic Borderwork. Violent Pushbacks, Refugees, and the Politics of Knowledge at the EU Border". *Annals of the American Association of Geographers* 113/1: 169–188. <https://doi.org/10.1080/24694452.2022.2077167>
- Davidov, Veronica i Ingrid Nelson. 2016. "Introduction. It's about Time. Temporality as a Lens for NGO Studies". *Critique of Anthropology* 3/1: 3–12. <https://doi.org/10.1177/0308275X15617308>
- Dawson, Patrick. 2014. "Reflections. On Time, Temporality and Change in Organizations". *Journal of Change Management* 14/3: 285–308. <https://doi.org/10.1080/14697017.2014.886870>
- De Lauri, Antonio. 2018. "Humanitarian Borders. The Merging of Rescue with Security and Control". *CMI Brief* 11. Dostupno na: <https://www.cmi.no/publications/6705-humanitarian-borders> (pristup 4. 12. 2023.).
- Drotbohm, Heike. 2022. "Care Beyond Repair". U *Oxford Research Encyclopedia of Anthropology*, 1–18. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190854584.013.411>
- Duffield, Mark. 2012. "Challenging Environments. Danger, Resilience and the Aid Industry". *Security Dialogue* 43/5: 475–492. <https://doi.org/10.1177/0967010612457975>
- Duffield, Mark. 2019. *Posthumanitarianism. Governing Precarity in a Digital World*. London: Polity Press.
- Fassin, Didier. 2005. "Compassion and Repression. The Moral Economy of Immigration Policies in France". *Cultural Anthropology* 20: 362–387. <https://doi.org/10.1525/can.2005.20.3.362>
- Fassin, Didier. 2023. "Afterword. Humanitarianism, Between Situated Universality and Interventionist Universalism". *Social Anthropology/Anthropologie Sociale* 31/1: 103–105. <https://doi.org/10.3167/saas.2023.310108>
- Fechter, Anne-Meike. 2016. "Aid Work as Moral Labour". *Critique of Anthropology* 36/3: 228–243. <https://doi.org/10.1177/0308275X16646837>
- Fechter, Anne-Meike i Anke Schwittay. 2019. "Citizen Aid. Grassroots Interventions in Development and Humanitarianism". *Third World Quarterly* 40/10: 1769–1780. <https://doi.org/10.1080/01436597.2019.1656062>
- Freedman, Jane. 2018. "Amateur Humanitarianism, Social Solidarity and 'Volunteer Tourism' in the EU Refugee 'Crisis'". U *Humanitarian Action and Ethics*. Ayesha Ahmad i James Smith, ur. London: Zed Books Ltd, 94–111. <https://doi.org/10.5040/9781350220683.ch-006>
- Fontanari, Elena. 2021. "Time-out for the Outsider Refugees. Ten-years of Im-mobility Across EU Borders and Outside the Reception Systems". *Journal of Modern Italian Studies* 26/5: 569–588. <https://doi.org/10.1080/1354571X.2021.1981634>

- Fraser, Nancy. 2017. "Crisis of Care? On the Social-Reproductive Contradictions of Contemporary Capitalism". U *Social Reproduction Theory. Remapping Class, Recentring Oppression*. Tithi Bhattacharya, ur. London: Pluto Press, 21–36. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1vz494j.6>
- Grubiša, Iva. "Porin". U *e-ERIM. Mreža pojmova europskog režima iregulariziranih migracija na periferiji EU*. Marijana Hameršak, Iva Pleše i Tea Škokić, ur. Dostupno na: <https://e-erim.ief.hr/pojam/p-porin-prihvatili-scaron-te-za-trazitelje-azila-u-zagrebu-p?locale=en> (pristup 13. 9. 2023.).
- Haler, Ena Katarina. 2023. "Zagrebački Paromlin. Novo lice ponosa industrije". *Express*, 15. svibnja. Dostupno na: <https://express.24sata.hr/top-news/zagrebacki-paromlin-novo-lice-ponosa-industrije-26526> (pristup 6. 12. 2023.).
- Hameršak, Marijana i Iva Pleše 2017a. "Zarobljeni u kretanju. O hrvatskoj dionici balkanskoga koridora". U *Kamp, koridor, granica. Studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*. Marijana Hameršak i Emina Bužinkić, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 9–40.
- Hameršak, Marijana i Iva Pleše, 2017b. "Zimski prihvatno-tranzitni centar Republike Hrvatske. Etnografsko istraživanje u slavonskobrodskom kampu za izbjeglice". U *Kamp, koridor, granica. Studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*. Marijana Hameršak i Emina Bužinkić, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 101–132.
- Hameršak, Marijana. 2022. "Dugo migracijsko ljeto". U *e-ERIM. Mreža pojmova europskog režima iregulariziranih migracija na periferiji EU*. Marijana Hameršak, Iva Pleše i Tea Škokić, ur. Dostupno na: <https://e-erim.ief.hr/pojam/p-dugo-ljeto-migracije-p?locale=hr> (pristup 4. 12. 2023.).
- Hameršak, Marijana i Bojan Mucko. 2023. "Pušbek". U *Pojmovnik europskog režima iregulariziranih migracija na periferiji EU*. Marijana Hameršak, Iva Pleše i Tea Škokić, ur. Zagreb: Sandorf [u tisku].
- Hobart, Hiilei Julia Kawehipuaakahaopolani i Tamara Kneese. 2020. "Radical Care. Survival Strategies for Uncertain Times". *Social Text* 38/1: 1–16. <https://doi.org/10.1215/01642472-7971067>
- Husanović, Jasmina. 2020. "1. Kultura i društvena pismenost. Društvena briga i rad za društveno dobro u kulturnoj proizvodnji. Podruštvljavanjem protiv krize imaginacije i krize kolektivizacije". U *Društvena pismenost. Kultura, ekologija, mediji*. Damir Arsenijević i Mario Hibert, ur. Sarajevo: Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine, 9–57.
- Ishkanian, Armine i Isabel Shutes. 2022. "Who Needs the Experts? The Politics and Practices of Alternative Humanitarianism and Its Relationship to NGOs". *Voluntas* 33: 397–407. <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00354-6>
- Jovanović, Teodora. 2020. "Transformations of Humanitarian Aid and Response Modes to Migration Movements. A Case Study of the Miksalište Center in Belgrade". *movements. Journal for Critical Migration and Border Regime Studies* 5/1: 125–147. Dostupno na: <https://movements-journal.org/issues/08.balkanroute/06.jovanovic-teodora--transformations-of-humanitarian-aid-and-response.html> (pristup 6. 12. 2023.).
- Mezzandra, Sandro. 2020. "Abolitionist Vistas of the Human. Border Struggles, Migration and Freedom of Movement". *Citizenship Studies* 24/4: 424–440. <https://doi.org/10.1080/13621025.2020.1755156>
- Opačić, Tamara. 2022. "Pod šengenskim krilom". *Novosti*, 26. studenoga. Dostupno na: <https://www.portalnovosti.com/pod-sengenskim-krilom> (pristup 6. 12. 2023.).
- O'Sullivan, Kevin, Matthew Hilton i Juliano Fiori. 2016. "Humanitarianisms in Context". *European Review of History* 23/1-2: 1–15. <https://doi.org/10.1080/13507486.2015.1117422>
- Pallister-Wilkins, Polly. 2022. *Humanitarian Borders. Unequal Mobility and Saving Lives*. London, New York: Verso.
- Petrović, Duško. 2017. "Humanitarno izuzeće. Normalizacija suspenzije prava u kampu i koridoru". U *Kamp, koridor, granica. Studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*. Marijana Hameršak i Emina Bužinkić, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 41–58.

- Pozniak, Romana. 2021. "Briga o sebi u (post)humanitarnom sektoru. Prijepori i prakse rada u izbjegličkom režimu u Hrvatskoj". U *Transformacija rada. Narativi, prakse, režimi*. Ozren Biti i Reana Senjković, ur. Institut za etnologiju i folkloristiku, 267–287.
- Pozniak, Romana. 2022a. *Humanitarni rad u kontekstu izbjeglištva i migracija u posttranzicijskoj Hrvatskoj*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu [Doktorski rad].
- Pozniak, Romana. 2022b. "Humanitarizam otpornosti". U *e-ERIM. Mreža pojmova europskog režima iregulariziranih migracija na periferiji EU*. Marijana Hameršak, Iva Pleše i Tea Škokić, ur. Dostupno na: <https://e-erim.ief.hr/pojam/posthumanitarianism?locale=hr> (pristup 4. 12. 2023.).
- Pozniak, Romana. 2023. "Solidarnost". U *Pojmovnik europskog režima iregulariziranih migracija na periferiji EU*. Marijana Hameršak, Iva Pleše i Tea Škokić, ur. Zagreb: Sandorf [u tisku].
- Pozniak, Romana i Drago Župarić-Iljić. 2023. "Industrija". U *Pojmovnik europskog režima iregulariziranih migracija na periferiji EU*. Marijana Hameršak, Iva Pleše i Tea Škokić, ur. Zagreb: Sandorf [u tisku].
- Ramsay, Georgina. 2020. "Time and the Other in Crisis. How Anthropology Makes Its Displaced Object". *Anthropological Theory* 20/4: 385–413. <https://doi.org/10.1177/1463499619840464>
- Rozakou, Katerina. 2016. "Socialities of Solidarity. Revisiting the Gift Taboo in Times of Crises". *Social Anthropology* 24: 185–199. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12305>
- Sandri, Elisa. 2018. "Volunteer Humanitarianism. Volunteers and Humanitarian Aid in the Jungle Refugee Camp of Calais". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44/1: 65–80. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1352467>
- Sapoch, John M. 2018. *Europe's Outsourced Refugees. Contextualizing NGO work in the "Calais of the Balkans"* Honors Theses. 237. <https://scarab.bates.edu/honorsthesis/237> (pristup 6. 12. 2023.).
- Sontag, Susan. 2005. *Prizori tuđeg stradanja*. Zagreb: Algoritam.
- Špadina, Dalibor. 2022. "Neka oporba priča što hoće, mi smo humani. Tomašević odgovorio Peternelu na kritiziranje migrantskog šatora". *Zagreb.info*, 22. studenoga. Dostupno na: <https://www.zagreb.info/aktualno/zg-politika/neka-oporba-prica-sto-hoce-mi-smo-humani-tomasevic-odgovorio-peternelu-na-kritiziranje-migrantskog-satora/469513/> (pristup 6. 12. 2023.).
- Tazzioli, Martina. 2016. "Identify, Label, And Divide. The Temporality Of Control And Temporal Borders In The Hotspots". *Society and Space. Essays*. Dostupno na: <https://www.societyandspace.org/articles/identify-label-and-divide-the-temporality-of-control-and-temporal-borders-in-the-hotspots> (pristup 5. 8. 2023.).
- Tazzioli, Martina. 2018. "The Temporal Borders of Asylum. Temporality of Control in the EU Border Regime". *Political Geography* 64: 13–22. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2018.02.002>
- Theodossopoulos, Dimitrios. 2016. "Philanthropy or Solidarity? Ethical Dilemmas about Humanitarianism in Crisis-afflicted Greece". *Social Anthropology* 24/2: 167–184. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12304>
- Ticktin, Miriam. 2011. *Casualties of Care. Immigration and the Politics of Humanitarianism in France*. Berkeley etc.: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520950535>
- Vandevoordt, Robin. 2019. "Subversive Humanitarianism. Rethinking Refugee Solidarity through Grass-Roots Initiatives". *Refugee Survey Quarterly* 38/3: 245–265. <https://doi.org/10.1093/rsq/hdz-008>
- Vandevoordt, Robin i Larissa Fleischmann. 2021. "Impossible Futures? The Ambivalent Temporalities of Grassroots Humanitarian Action". *Critical Sociology* 47/2: 187–202. <https://doi.org/10.1177/0896920520932655>
- Vasiljević, Jelena. 2021. "Solidarity Reasoning and Citizenship Agendas. From Socialist Yugoslavia to Neoliberal Serbia". *East European Politics and Societies* 35/2: 271–292. <https://doi.org/10.1177/0888325420923023>

- Walters, William. 2010. "Foucault and Frontiers. Notes on the Birth of the Humanitarian Border". U *Governmnetality. Current Issues and Future Challenges*. Ulrich Bröckling, Susanne Krasmann i Thomas Lemke, ur. New York, London: Routledge, 138–164.
- Weeks, Kathy. 2007. "Life Within and Against Work. Affective Labor, Feminist Critique, and Post-Fordist Politics". *ephemera. theory and politics in organization* 7/1: 233–249.
- Župarić-Ilić, Drago i Marko Valenta. 2019. "Opportunistic Humanitarianism and Securitization Discomfort Along the Balkan Corridor. The Croatian Experience". U *Refugee Protection and Civil Society in Europe*. Margit Feischmidt, Ludger Pries i Celine Cantat, ur. Cham: Palgrave Macmillan, 129–160. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92741-1_5

TEMPORALITY OF HUMANITARIAN CARE: POLICIES OF TIME MANAGEMENT IN THE MIGRATION REGIME

This paper deals with practices and policies of humanitarian care within the current migration regime in Croatia and the broader European periphery from the point of view of temporality. It focuses on the individual and experiential level of humanitarian work, as well as the broader process of humanitarization of care and the related transformation of the role and position of humanitarian organizations. Taking into account the author's years of experience in studying humanitarian work and non-governmental organizations that provide assistance to refugees/asylum seekers/people on the move, this article presents different ways in which temporal aspects of humanitarian work reflect the policies of migration management. Three examples from ethnographic research are examined in this regard, and the article focuses on how an analysis of temporal aspects can contribute to interpreting the role of humanitarianism in migration regimes. The first example relates to organizational sustainability of humanitarian initiatives, the second addresses the eradication of the permanent category of caring work in the humanitarian sector and the third example presents an analysis of a humanitarian station near Paromlin as part of temporal management of migration movements.

Keywords: humanitarianism, care, migration regime, temporality, humanitarian station